

פרוייקט העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון עם אדל סילוורה (לבית ששון), תל-אביב
תאריך: 13.5.1999
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: גברת סילוורה, אני רוצה שתספרי בהתחלה על החיים שלך בחלב. לאיזו משפחה נולדת, איפה חייתם, במה ההורים עסקו, וככה על תולדות החיים שלך. קודם כל לגבי האבא והאמא, איפה חייתם? אדל סילוורה: אני נולדתי בחלב.

ש: באיזו שנה?

ת: לא אומרת לך.

ש: אה, בסדר, אוקיי. רק תגידי לי בת כמה את היום?

ת: זה אותו הדבר. ... צעירה בת 18.

ש: אוקיי.

ת: הורי נולדו בחלב.

ש: באיזו תקופה ההורים שלך נולדו בחלב? עוד בתקופה התורכית, נכון?

ת: אני לא יודעת. תורכית, לפני, אחרי, אני לא

ש: את לא יודעת מה השנה שבה ההורים שלך נולדו?

ת: לא. לא יודעת מתי נולדו. פעם שאלו? התעניינו? איך שגדלתי גדלתי. למדתי, הלכתי, עבדתי.

ש: בסדר. במה ההורים שלך עסקו? ממה אבא שלך התפרנס?

ת: אבא שלי היה agent commissionnaire בדברי כימיה, צבעים. לא צבע לעשות ...

ש: בתעשיית הצבעים לבדים?

ת: כן. היה "סמסאר" [ערבית], איך אומרים, agent commissionnaire.

ש: סוכן. מין מתווך כזה.

ת: כן. לא היתה לו חנות. אם היתה לך סחורה הוא היה בא אליך – בכמה אתה מוכר?

ש: כן.

ת: הולך לאדם השני אומר לו – יש לי הצעה בשבילך ... הבן-אדם הזה וזה וזה. זה היה המקצוע שלו.

ש: בתעשיית צבעים של בדים?

ת: צבעים, כן. בחלב קראו לו דלאל ... agent commissionnaire. אמא שלי היתה עקרת בית, חכמה

גדולה, מלומדת. אז, בזמן שאמא שלי היתה, אף אחד לא ידע איך להחזיק עט. היא הראשונה שהחזיקה

ולמידה אותי לכתוב.

ש: יפה מאוד. אם כך, באיזה רובע חייתם בחלב?

ת: בג'מיליה. ברובע הכי יפה. היה לנו בית מאוד יפה, אבל לא בית פרטי. שם היו מעט מאוד אנשים שהיה

להם בית פרטי משלהם. [הרוב היו] שוכרים. לא היה מוצא חן בעיניהם, היו הולכים לאזור אחר. אז, לפני

... ג'מיליה, היינו גרים בעיר העתיקה, אבל לא בעיר העתיקה, איך קוראים לה שם? שכחתי.

ש: בבחסייתא לא גרתם אף פעם?

ת: לא. זה לא היה בשבילנו. בחסיתא זו שכונת...

ש: העניינים.

ת: לא. באב אלנאסר קראו לה. היתה שכונת באב אלנאסר לפני שנולדה ג'מיליה. אז גרו ההורים [שם].

כאשר היתה ג'מיליה עלינו לג'מיליה. גדלנו, למדנו, היינו ...

ש: איפה למדת?

ת: למדתי בבית ספר "אליאנס". הייתי תלמידה מצטיינת. קיבלתי מלגה מממשלת צרפת. עשו בחינות

ממשלתיות לילדים בני תשע, כשהבוחנים באו מצרפת. הלכתי, עברתי את המבחן. למדתי שנה חנימ.

ש: באליאנס בחלב?

ת: באליאנס בחלב. בשנה השניה, בגיל 10, עשו עוד מבחן לילדים האלה שעברו פעם, שיעברו גם אותו.

הייתי היחידה מכל חלב שעברה. רק אני עברתי את המבחן.

ש: גם מהיהודים וגם

ת: גם מוסלמים, גם נוצרים גם יהודים. רק אני עברתי את המבחן הזה. למדתי ארבע שנים חנימ על

חשבון צרפת. הייתי תלמידה מצטיינת.

ש: יפה מאוד. אם כך סיימת את בית הספר התיכון.

ת: בטח שסיימתי את בית הספר התיכון. אחר כך קראתי בעיתון שכתוב שיש מבחן למורים ומורות. בא

אחי ז"ל ואמר – את רוצה להיבחן? אמרתי – מה פתאום? אני מורה? אמר – מה אכפת לך? ... לכי תנסי.

הלכתי וניסיתי, רק אני עברתי. אחרי שקיבלתי אישור שעברתי את המבחן, קיבלתי מכתב מהמחלקה

לחינוך שמינו אותי מורה בבית ספר זה וזה.

ש: בלי לעבור הכשרה למורים או משהו כזה?

ת: לא צריך. את המבחן הזה עשו למורים שעברו הכשרה. ואני קראתי את זה בעיתון. אחי, לא אני. אז

הוא אמר – את רוצה לעבור? אמרתי לו כן. אז היה איתי העיתונאי איזק שמוש, יצחק שמוש. הוא עוד

למד ורצה להמשיך ללמוד, אז הלך גם הוא למבחן הזה ושנינו עברנו. עכשיו סיפור יפה על מתי שהלכתי

להיבחן. מסייה טלאן היה מנהל החינוך הצרפתי שבא מצרפת לפקח על החינוך הצרפתי בחלב. בשעת

המבחן של המורים והמורות, אני לא ידעתי שצריך להיות מהודר. הלכתי איך שאני. עם גרביים קצרות,

ילדה קטנה ... חצאית וחולצה קצרות. כשעברתי את המבחן הראשון שמחתי מאוד. היתה לי הרגשה שאני

יודעת, כתבתי טוב ... מסייה טלאן שישב במשרד אמר לי – ילדה, בואי הנה. מה את עושה פה? אמרתי

לו – מסייה, אני עוברת את המבחן. אז הוא אמר – בסדר. ... ואני המשכתי. המשכתי והלכתי הביתה.

אחרי שעברנו את כל הבחינות, אחרי כמה ימים, באה התשובה – עברת את המבחן ומינינו אותך מורה

בבית ספר זה וזה.

ש: מימשת את המכתב הזה? היית מורה?

ת: כן. הייתי מורה במשך שש שנים עד שהתחתנתי. הייתי היהודיה היחידה שעבדה במחלקה לחינוך אצל

הערבים.

ש: מה לימדת?

ת: לימדתי צרפתית וערבית.

ש: מתי התחתנת?

ת: התחתנתי אחרי מספר שנים ועזבתי.

ש: באיזו שנה?

ת: אני חושבת ש-1936.

ש: הבנתי . התחתנת...

ת: התחתנתי ועברתי לירושלים.

ש: רגע. עכשיו, אחרי שהתחתנת, המשכתם לגור בחלב?

ת: לא. עשינו את החתונה ואחרי ירח הדבש באנו לירושלים.

ש: למה עברת לירושלים?

ת: כי בעלי ז"ל גר בירושלים. הוא פגש אותי בירושלים. שנה לפני החתונה, אני, אמא שלי ז"ל, חברה שלי ואמא שלה ... באנו לטייל בירושלים. כשאנחנו נסענו לביירות, בדרך, היינו בבית מלון. פגש אותנו בבית המלון ... שאל אותנו – לאן אתן הולכות, לאן אתן נוסעות? אמרנו לו – אנחנו נוסעות לירושלים. החבר הטוב של חמי ז"ל שהיה דוד סילוה, בא וסיפר לו – תשמע, באה בדרך אליכם בחורה טובה מאוד לבן שלך. ממשפחה טובה, ילדה טובה מלומדת. נתן לו את כל המחמאות. אנחנו לא ידענו מזה שום דבר. כשהגענו לירושלים, הלכנו לבית מלון. אני והחברה שלי ואמא שלה ואמא שלי. מה עשינו דבר ראשון? שאלנו בבית המלון איפה הולכים לשוק. ללכת לשוק, זה הכי טוב לקניות. שוק של בגדים. הלכנו לשוק, למרכז המסחרי "שמע" בירושלים. אמרו – הכי טוב ללכת לשוק לקניות. זה מה שיש בראש של התיירים. הלכנו לקניות. שאלנו בבית המלון איך מגיעים, הדריכו אותנו והגענו. שאלו – באוטו? אמרנו – לא, ברגל, רוצים לראות. הלכנו ברגל, הגענו לשוק, למרכז המסחרי שם. בעלי ז"ל היה בחור צעיר, עמד בפתח החנות שלו. הסתכל עלינו, ככה הוא אמר לי, [שאל -] את אדל ששון? אמרתי איך הוא יודע? מאיפה הוא יודע? אני אף פעם לא הייתי בפלסטינה. מתברר שהאיש הזה, הרב הזה שפגש אותנו בבית המלון, סיפר להם שמגיעה עוד מעט בחורה וכדאי להם וטוב להם שהיא תהיה כלה של הבן. רק המילים האלה נשאר בראש שלו, וכשהוא ראה אותנו הוא אמר – מאיפה את הגעת? רצינו להיכנס לקנות בגדים, אמרתי לו שאני מחלב. הוא אמר - את אדל ששון? הכיר אותי ...

ש: יש לי שאלה, המעבר מחלב לירושלים, היה בלי בעיות?

ת: דרך בירות.

ש: היה בלי בעיות? נתנו לכם לעבור חפשי?

ת: בטח.

ש: היו לכם דרכונים אני מבין.

ת: בטח. הכל.

ש: איזה דרכונים היו לכם?

ת: לא היו, אני לא זוכרת. עם בעלי היה [דרכון] איטלקי, אבל לפני זה אני הייתי בחורה סורית.

ש: אבל לא היתה לכם בעיה?

ת: לא לא.

ש: כי באתם בתור תיירים?

ת: נכון.

ש: בסדר. פגשת את אישך לעתיד בירושלים.

ת: בירושלים ליד החנות שלו כשהלכנו לטייל בשוק. ורק מה הפלא? שאל איפה אנחנו נמצאים, אמרנו במלון כזה וכזה והלכנו הביתה. אחרי הצהריים כשחזרנו, כשהוא חוזר מהעבודה שלו, הוא בא אלינו. הלל סילוורה, זה שפגשנו ברחוב, אומר – אתם רוצים עזרה? אמרתי – מה פתאום? אנחנו מסתכלים, מה פתאום? זר שיבוא כל כך לעזרתנו? שאלנו אותו מאיזו משפחה, הוא אמר סילוורה. אה, סילוורה זו משפחה טובה. בחלב אלה היו המשפחות הכי טובות, ברמה.

ש: אם כך אני מבין שהיו שני מרכזים של משפחת סילוורה. אחד בחלב

ת: לא שניים, יש הרבה. היה בחלב, היה במילנו איטליה. כשאני הייתי, היו הרבה משפחות. כל בני הדודים שלנו במילנו. יש באירופה, בכל העולם יש משפחת סילוורה.

ש: אבל לצורך הענין שלי, אני מבין שבחלב היתה משפחה גדולה של סילוורה.

ת: כן, גדולה. סניור מרדכי סילוורה בנה בית כנסת בחלב. בית הכנסת הראשון שעשו אותו שתי קומות. למעלה לנשים ולמטה לגברים. הייתי ילדה בת תשע, היינו שכנים שלו. מרדכי סילוורה ז"ל בא לאמא שלי ואמר לה – אני רוצה שתתני לי את אדל, הבת שלך, לפקח על הנשים בעזרת הנשים. מה זה לפקח? זו פעם ראשונה שנתנו כרטיסים לנשים – מספר אחת, מספר שתיים, לכל אחת איך שמופיע ש: לפי המקום.

ת: לפי המקום. הזמינו אותי שאני אעמוד בדלת למעלה בעזרת הנשים, לקחת כל אשה ולשים אותה במקום. שם יש אנשים שיודעים לקרוא ויש אנשים שלא יודעים. אז אני הייתי צריכה לשים כל אחת במקום שלה. הדבר שהרגיז אותי כשהייתי יותר גדולה, כולן עלו וישבו במקום שלהן, כסאות יפים ואני ... מספרים, כל אחת שמתני אותה במקום שלה. כשעלה ספר התורה התקרבותי להסתכל ... לא, לא, תלכי, תלכי. אם תתקרבי ותראי את ספר התורה לא תתחנני בחיים שלך. הייתי בת תשע אז פחדתי וחזרתי. ש: טוב, אמונה זו אמונה.

ת: הם אמרו לי, מה אני אעשה? הייתי בת תשע.

ש: אבל את רואה, בכל זאת התחנת. יש לי שאלה, אני מבין שבחלב היתה משפחת סילוורה, גדולה, מכובדת, שגרה בג'מיליה בטח.

ת: גרה בג'מיליה, כן. היה בית כנסת סילוורה והיה תלמוד תורה סילוורה. את השם שלו אני לא זוכרת.

ש: זה בחלב. גם בירושלים היתה משפחת סילוורה, בארץ בירושלים?

ת: בירושלים היו ...

ש: אבל את אמרת לי שבעלך לעתיד ממשפחת סילוורה חי בירושלים.

ת: כן, הוא היחיד. לא היו עוד ממשפחת סילוורה. אבא שלו והוא.

ש: הבנתי. המשפחה הזו מקורה בחלב?

ת: מקורה בליבורנו.

דוד סילוורה [בנה של אדל]: אבל אבא [בעלה של אדל] נולד בחלב.

ת: אבא נולד בחלב, אבל סבא מספר לנו שהמקור שלהם בליבורנו.

ש: אבל בעלך?

ת: הוא נולד בחלב, אבל בגיל שנה הוא נסע. לא צמח בחלב.

ש: בירושלים, כמה משפחות חלביות היו ב-1936, 1937? את זוכרת?

ת: היו הרבה. היו בעיר העתיקה, היו בעיר החדשה. בשנת '36?

ש: כשהגעת ארצה.

ת: מלא יהודים חלבים. היו קצת שבאו מספרד, היו קצת תורכים מעט מאוד, היו ספרדים שדיברו

קיקרית, לדינו. קראנו להם קיקרים.

ש: זה היה הכינוי שלהם?

ת: כן, כינוי. למה? כי הם ... לא מבינים את השפה שלהם. ... "מה, מה שלומך?" אז על שם זה קראנו

להם קיקרים. לא הערכנו אותם מאוד. אנחנו החלבים ברמה.

ש: יש לי שאלה לגבי החלבים בירושלים. את אומרת שב-1936, 1937

ת: אני הגעתי לארץ.

ש: והיו הרבה משפחות חלביות בירושלים?

ת: הרבה אני לא יודעת אבל היו.

ש: כמה פחות או יותר?

ת: לא יכולה לדעת כי אני לא הכרתי. עד שלא למדתי את השפה [לא יכולתי] להכיר את האנשים.

ש: את זוכרת שמות משפחה חלביות בירושלים? אילו משפחות את זוכרת?

ת: חלביות שגרו בירושלים?

ש: סילוורה.

ת: סילוורה, כן. משפחת חסקי. חסקי היה איש עשיר בירושלים. היו הרבה, אני לא יודעת. משפחת שמע.

משפחת בטיש, אולי ההורים שלהם היו חלבים.

ד: אחד מהם שינה את שמו לבית-אש.

ת: מי זה?

ד: אלברטו ...

ת: ככה? אני לא זוכרת.

ש: מעברתים את השמות. עוד איזה משפחות, אולי את זוכרת?

ד: פיצ'וטו.

ת: פיצ'וטו זה לא חלבי. היו פיצ'וטו בחלב אבל הם לא היו חלבים. לא היו חלבים שנולדו בחלב. הם באו

מאיזה שהוא מקום. קראו להם הקיקרים, כי דיברו ספרדית.

ש: כן. אז את מגיעה לירושלים.

ת: אני מגיעה לירושלים והנה אני בשוק עם החברה ואמא שלי ואמא שלה, ופוגשים את הלל ז"ל בדלת

של החנות שלו. אז הוא אמר – את אדל ששון? אמרתי – איך הוא יודע? נכנסנו, קנינו אצלו בד בשביל

לתפור איזו שמלה מתוצרת ירושלים. אחר כך חזרנו הביתה. אחרי הצהריים, כשהוא סגר את החנות שלו, הופיע אצלנו במלון. התפלאנו, מה פתאום? עם זר אנחנו לא רגילים. בחלב בחורים ובחורות זה לא נעים. ש: ומאז אני מבין התחילו להתהדק הקשרים.

ת: אחר כך הוא אמר – אם את רוצה לטייל בואו נטייל פה. הוא ישר נתן לנו כתובות לאן ללכת ולאן כדאי לטייל. שלח אותנו לבד. פעם אחת הוא אמר – אני אקח אתכם לסרט, תראו את הקולנוע שלנו. לקח אותנו לסרט ואחר כך אנחנו...

ש: קולנוע "אדיסון"?

ת: כנראה "אדיסון". פעם אחת בשביל להכיר לנו את העיר. איזה נחמד, איזה יופי. לא ידעתי שהיתה לו כוונה שהאיש שבא מחלב ... אותי אצלו ואני לא ידעתי מזה. נסעתי לחלב בחזרה, נסענו כולנו. אחרי שבוע הוא מופיע, יש לו את הכתובת שלנו, ובא אלי הביתה.

ש: בחור אמיץ.

ת: זכה.

ש: כן. אחרי תקופה מסויימת התחתנתם.

ת: התחתנו, כן. הוא הלך ובא, זה לא היה ככה בקלי קלות, כי עבדתי, הייתי מורה ... לחכות. קודם כל לא הסכמתי ולא רציתי ואני לא אסע ומה פתאום. אתה יודע, בחורות והראש שלהן. יש מזל מספיק לכולם. חיכה שתיגמר שנת הלימודים, בחופש הגדול ביוני עשינו את החתונה.

ש: איזו שנה? 1936?

ת: אני חושבת.

ש: בת כמה היית כשהתחתנת?

ת: צעירה. כשהייתי בת 16 קיבלתי תעודת בגרות והייתי מורה.

ש: אז בגיל 17 התחתנת?

ת: בגיל 17, 18 התחתנתי. התחתנתי צעירה מאוד ובאתי לפלסטינה.

ש: לירושלים?

ת: לירושלים.

ש: איפה גרתי בירושלים?

ת: גרנו בשכונת מקור ברוך.

ש: למה דוקא שם?

ת: כי זו שכונה של יהודים טובים. שכונה של אנשים בסדר. לא בחסיתא ולא מחנה יהודה. גרנו בבית מאוד יפה.

ש: במקור ברוך, שזו היתה שכונת יוקרה אני מבין, נכון?

ת: כן. לא בחסיתא.

ד: גם לא רחביה.

ש: גם לא רחביה. שכונה של מעמד בינוני, כמו שאומרים.

ת: מעמד טוב. אנשים טובים.

ש: כמה חלבים או דמשקאים היו בשכונה הזאת?

ת: כמעט ולא היו.

ש: אז מי כן?

ת: היתה המשפחה של הדוד של בעלי. אלה היו חלבים אבל חלבים יותר לא היו, לא זוכרת.

ש: המשפחה של בעלך, סילוורה, גם חיה שם במקור ברוך?

ת: קודם הם היו בפנסיון. קודם אצל ... ואחר כך אצל ...

ש: מי אלה? משפחות?

ת: לא ... קבסו דאגה להם כשהוא היה רווק, כשאבא שלו, פעם הם היו גרים אצלה. היא היתה אשה

שאהבה לעזור אבל בתשלום. הביאה להם אוכל ונתנה להם.

ש: אבל קבסו נדמה לי זה חלבי.

ת: יש קבסו בחלב והם מקורם חלבי.

ש: והמשפחה השניה שציינת?

ת: חביב טרזי.

ש: גם המקור שלו הוא מחלב. שם המשפחה מוכר לי קצת.

ת: כנראה. הם טיפלו בהם ועזרו להם כי הם היו בלי אשה, הוא ואבא שלו. אז היו אצלה בפנסיון. היה

להם, נתנה להם.

ש: מי עוד גר במקור ברוך, את זוכרת?

ת: במקור ברוך היו משפחת בטיש. מקורם הראשון, הם היו חלבים, אבל הם היו באירופה, בספרד,

בלונדון. גרו בחו"ל. סלים בטיש היה סוחר גדול בחו"ל. אחר כך באו לפלסטינה. זהו, זה הסיפור. הבן

שלהם רופא, שמעון.

ד: הוא היה מנכ"ל משרד הבריאות.

ש: שמעון בטיש?

ת: כן. היה מנכ"ל משרד הבריאות.

ש: באילו שנים?

ד: בתקופה של השר סרלין – [יוסף. שר הבריאות בשנות ה-50] ... הוא היה מנכ"ל. הוא היה גם בארגון

הבריאות העולמי.

ת: זה בן-דוד של בעלי.

ש: את זוכרת את החיים שלך בירושלים לפני סוף שנות השלושים?

ת: אני לא הייתי בירושלים בשנות השלושים.

ש: לא, בסוף שנות השלושים.

ת: לא בסוף ולא בהתחלה. '36.

ש: אה, בסדר. '36, '37. כמה שנים חיית בירושלים?

ת: הרבה שנים.

ש: הרבה שנים. אוקיי, אז בסדר. בתחילת החיים שלך בירושלים

ת: היה לי קשה.

ש: למה?

ת: לא ידעתי את השפה.

ש: לא ידעת עברית?

ת: לא. איך למדתי עברית? תתפלא לדעת.

ש: מהשוק?

ת: לא. תתפלא לגעת. אף אחד לא עשה את זה.

ש: אני אגיד לך, היית לוקחת עיתון, לוקחת א"ב, לומדת אותיות, וככה התחלת לקרוא.

ת: איך אני אלמד אותיות?

ש: אז איך למדת?

ת: כשדוד היה בן שש וחזר מבית הספר, שאלתי אותו – דוד, מה למדת? איזה [שעורים]... נתנו לך? בוא תקרא. אז הוא אמר לי – אל"ף. נשארה בראש שלי. הוא הלך לשחק, חזר – בוא תעשה שעורים. – לא יודע. – מה זה לא יודע? בוא אני אעזור לך, אני יודעת. זה אל"ף. למחרת ביל"ת, עד שאני למדתי איתו. הוא דיבר עברית אז [גם] אני. אנחנו דיברנו בבית צרפתית. דוד לא ידע לדבר עברית. כשהלך לגן, ברח מהגן ובא הביתה. הלכתי לגננת אמרתי לה – תשמעי, איך את עוזבת תינוק כזה שילך ברחוב לבד? אמרה לי – הבן שלך אילם. – אילם? את אילמת. למה אילם? – לא יודע לדבר, שיעמם לו, ברח. – ואת, איפה הפיקוח שלך? איך עזבת אותו שיצא מהגן לבד. ברוך השם שהוא הגיע בשלום.

ש: כן.

ת: אחרי זה הוא אמר לי בצרפתית – אמא, אני לא רוצה שתדברי איתי ככה. אני רוצה שלא תדברי איתי רק צרפתית ככה. אני רוצה כמו כל האמהות. אני רוצה עברית. אני הבנתי את הכוונה שלו כי הוא לא ידע לדבר עברית ולא ידע לדבר צרפתית. היה בגן. אמר – אמא אני לא רוצה שתדברי איתי, אני רוצה שתדברי איתי כמו כל הילדים. לאט לאט ממנו אני למדתי. הוא בא מבית ספר, אמרתי לך, ... אל"ף. – מה זה? הוא אמר – אל"ף. חזר [אמרתי -] בוא תעשה שעורים. – אני לא יודע. אמרתי לו – אני יודעת. זה אל"ף.

ש: הבנתי. באותה תקופה בירושלים, את זוכרת ריכוזים, מקומות שהיו בהם הרבה חלבים בשכונות בירושלים? איפה ישבו החלבים אז?

ת: החלבים היו אני חושבת במחנה יהודה, על יד מקור ברוך. משפחת שמע, ג'ו שמע, היה ראש היהודים, איך אומרים?

ש: ראש הקהילה?

ת: כן. הוא היה אישיות ידועה.

ש: היה ראש קהילה של מה?

ת: של החלבים.

ש: של החלבים בירושלים?

ת: בירושלים. ג'ו שמע.

ש: יוסף.

ת: כן. ג'ו שמע ... לאשתו קראו גלדיס ולאחותו קראו רחל. רחל התחתנה עם משפחת ... שגם היתה משפחה חלבית.

ש: איפה הוא יושב? איפה היתה הפעילות שלו?

ת: אבא שלו בנה בתים בירושלים. הוא היה הראשון. השוק, המרכז המסחרי שם, זה היה על השם שלהם. השוק הגדול זה על השם שלהם. אבא שלו היה הראשון שבנה בית קומות בירושלים, לא זוכרת איפה. לא בעיר העתיקה, קצת התקדם. אז כולם קראו לזה הבית של שמע.

ש: איפה משפחת שמע חיה? איפה הם חיו ממש?

ת: ברחביה.

ש: היו כמה משפחות חלביות?

ת: הרבה משפחות.

ש: חלביות אני מתכוון.

ת: אין לי מושג. היו, אני לא יודעת.

ש: בכל אופן משפחת שמע חיה שם?

ת: משפחת שמע כן. היו, אני לא זוכרת.

ד: אתה יודע, כולם התאספו בבית הכנסת "סילוורה". שם באגף כשנכנסים אתה רואה שמות של חלבים על הקיר.

ת: אתה תלך ל... משה סילוורה ותראה.

ש: איפה ממוקם בית משה סילוורה?

ת: כשאתה הולך למחנה יהודה, כשאתה בא מתל-אביב, בצד השמאלי.

ש: רחוב החשמונאים?

ד: כן.

ת: צד ימין זה מחנה יהודה, צד שמאל יש סמטא ... בסמטא הזו יש מקום אחד, בית הכנסת סילוורה. אחר כך אתה נכנס למקור ברוך.

ש: הבנתי. אם בית הכנסת שם אז מסביב היו הרבה חלבים, נכון?

ת: בתוך בית הכנסת נתנו לחכם דוד לניאדו ז"ל לפקח על בית הכנסת, כי סבא ז"ל, סניור דוד, לא היה לו כוח. זה לא היה בית כנסת שלו, זה היה בית כנסת של המשפחה. אז היו סניור ... סניור מיכאל, כולם סילוורה. אחר כך זה עבר בירושה. סניור דוד סילוורה, זה אבא של בעלי ז"ל, נתן לחכם דוד לניאדו דירה בתוך בית הכנסת כדי שיפקח על בית הכנסת כי לו לא היה כוח. חכם דוד לניאדו היה מפקח עליו ועכשיו תפסו אותו הילדים שלו, כאילו שזה שלהם וסילוורה ...

ש: חוץ מאותם מקומות שאמרת, ברחביה היתה משפחת שמע, ברחוב החשמונאים איפה שבית הכנסת היתה משפחת סילוורה, נכון?

ת: מקור ברוך.

ש: מקור ברוך, סליחה. ומסביב לבית הכנסת היו עוד כמה משפחות.

ד: במחנה יהודה.

ש: במחנה יהודה אמרת.

ת: במחנה יהודה. אני לא הייתי בקשר, הייתי ... ראיתי אותם [שהם] לא לרמה שלי ולא התחברתי איתם. אני רק [הייתי] עם משפחת בטיש. עם משפחת בטיש הייתי בקשר, היו באים אלינו, הייתי הולכת אצלם. אבל אצל ... זה לא היה לרמה שלי.

ש: בסדר, את לא חייבת להיות חברה שלהם, אבל את יודעת איפה הם חיו בירושלים?

ת: יש הרבה. אני לא יודעת ... יש במחנה יהודה, יש ברחביה, יש בכל האזורים.

ש: איפה היו בתי הכנסת של החלבים בירושלים? חוץ מרחוב החשמונאים, איפה עוד בתי כנסת היו?

ת: היה בית הכנסת סילוורה, והיה עוד בית כנסת, אני לא יודעת.

ד: עדס.

ש: בית הכנסת עדס מוכר לך?

ת: שמעתי, אבל אני לא הלכתי. הלכתי רק לבית כנסת סילוורה.

ש: אבל היה קיים בית כנסת כזה, עדס?

ת: כן. בית כנסת עדס אני חושבת שהיה.

ש: של חלבים.

ת: אולי. לא יודעת.

ש: תגידי לי בבקשה, האם את זוכרת מתי הגיעו באותן שנים, שנות השלושים, הארבעים, מתי הגיעו הרבה חלבים לירושלים?

ת: לא היתה תקופה כזו. לא שמעתי. באו ... כל אחד. בא ככה, בא ככה. זאת אומרת תקופה מסויימת אני לא יודעת.

ש: אבל לפי מה שאני מבין ממך, מדי פעם בפעם היו מגיעים חלבים.

ת: היו. והיו שבאו גם לפני שאני באתי. למשל ... זה חלבי, אבל חמי היה שם. לא מכירה, לא יודעת. האמת לא היה לי הרבה קשר עם החלבים. אני הייתי ככה...

ש: עם האף למעלה.

ת: זו לא רמה שלי. חוץ מזה, סבא זכרונו לברכה, סניור דוד סילוורה, אמר - ... זבאלה, אלה זבל, אל תתערבי, זו לא רמה שלנו. אני אספר לך דבר יותר יפה, שבאמת באמת עבר עלי. יום אחד אמרתי - ואללה, אני אזמין את החלבים, אני בודדה, לבד. אני אזמין.

ש: איזה חלבים הזמנת?

ת: תשמע הכל. אני מכירה את השכנות שלי. אחת אבא שלה היה חייט, תפרתי פעם אצלו חליפה, אז אני מכירה אותה. אחת, הם הזמינו את עצמם. ראו אותי באיזה שהוא מקום, אמרו לי - אף פעם לא ביקרנו אותך. את לא רוצה שנבוא לבקר? אמרתי - כן. למה לא רציתי להיות בקשר? האמת האמת, זה סוד שאף פעם לא אמרתי, עכשיו אני אומרת, סבא זכרונו לברכה, סניור דוד סילוורה, אמר - החלבים שנמצאים כאן כולם זבל. אני לא רוצה שתהיי בקשר איתם.

ש: בירושלים?

ת: בירושלים. האנשים האלה זו לא רמה שלנו.

ש: למה? מה היו ההבדלים ביניכם?

ת: אנחנו קלאסה גבוהה. המשפחה משפחה, איך אומרים

ש: קלאסה מבחינת העושר?

ת: לא. מבחינת הכבוד.

ש: השכלה אולי?

ת: השכלה וכבוד. משפחת סילוורה ואני משפחת ששון.

ש: הבנתי. מה היו המאפיינים שלהם? מה הם היו, פועלים פשוטים?

ת: לא. אפילו שהיו סוחרים, תשמע את הסיפור.

ש: כן.

ת: יום אחד אמרתי – די, נמאס לי להיות עם האף למעלה. אני פה לבד, אני אביא אותם פעם אחת אצלי, מה יש? דוד היה בן שנה וחצי. הזמנתי אותם. ראו אותי בבית כנסת ... אמרתי – תפאדלו, בבקשה, ביום הזה והזהר. באו שלוש, ארבע, חמש נשים. אז סבא סניור דוד סילוורה נכנס, הסתכל ככה, והלך ישר לחדר שלו. אחרי שהוא הלך לחדר שלו ואחרי שהן הלכו...

ש: את מתכוונת מאוד מאוד לא מצא חן בעיניו שהנשים יושבות שם והוא נכנס מיד לחדר?

ת: לא. הוא לא נכנס איתן. מה פתאום הן יושבות לשחק קלפים? ואני לא שיחקתי, הן שיחקו. שיחקו, רק שיהיו חברה. העוזרת לקחה את דוד [הילד] לטייל בחוץ, אמרתי לה שלא יפריע לנשים, לא נעים, אנחנו מתורבתים, לא יכול להיות שילד יקפוץ על השולחן. אז לקחה את הילד לטייל בחוץ. בא סניור דוד, נכנס, נעשה לו רע על הנשמה, נכנס לחדר שלו. אחרי שהלכו הוא אמר – את מי הזמנת לבית סילוורה, למשפחת סילוורה? את יודעת מי זאת? זאת אבא שלה היה עוזר של החאן, בשוק, כמו בקניון ד: היה שמש.

ת: היה מטאטא, היה מנקה. זה כבוד לסילוורה שתשב אצל סילוורה ואת תגישי לה?

ש: כמו שנאמר בחברת לצים...

ת: כן. מה, זה כבוד שלנו? מאז לא יכלתי להזמין אף איש. נשארתי בודדה איפה שהייתי. לא הרשו לי להביא אנשים, ואנשים ברמה שלו אין לי. זה מה שהיה בירושלים. אני יכולה להביא את משפחת סילוורה או משפחת ששון מחלב? לא. אז היינו ככה וברוך השם גידלנו ילדים טובים.

ש: אני רואה.

ת: תודה.

ש: את אמרת לי שכל פעם היתה מגיעה משפחה מחלב והיתה מתיישבת בירושלים, נכון? זאת אומרת לא היו תקופות שהגיעו קבוצות גדולות והתיישבו בירושלים? את לא זוכרת?

ת: לא. אני לא זוכרת קבוצות גדולות. אני לא זוכרת. הם באו והסתננו לאט לאט. אפילו אני לא יודעת. פעם אני רואה במקום פה ... אבל אני לא הייתי הרבה בתוך החלבים בחלב. גם בחלב הייתי בודדה. למה? כי אני מרמה גבוהה, אני למדתי, אני חונכתי אחרת, הייתי מורה. אז לא הייתי בקשר. בחלב, בבית

שלנו, אחי ז"ל ואשתו אהבו לשחק קלפים. היו מזמינים בתור, היום אצלי, היום אצלך. כשהיו באים אצלנו, אמא שלי ז"ל היתה אומרת – תיכנסי בפנים, זה לא ענין שלך.
ש: חינוך קפדני.

ת: כן. אז נכנסתי לחדר האוכל. היה לנו בית גדול, מסדרון ענק, וחדרים, הכל שלנו. בסוף חצר ופה מטבח ופה חדר האוכל עם דלת מזכוכית. אז אני כאילו לא עם האנשים. כלום כלום, לבד. הייתי הולכת ויושבת ללמוד. באה אמא שלי ז"ל – תתביישי לך, אנשים מכובדים נמצאים בבית, תצאי ותקחי מגש, תגישי להם. איך יכירו אותך שאת הילדה של משפחה כזאת? איך יכירו אותך? אז לא רציתי, כי לא רציתי לשחק קלפים. לא מצא חן בעיני.

ש: התרבות הזו לא מצאה חן בעיניך.

ת: לא. אמא שלי לא שיחקה, אבל אחי ואשתו כן שיחקו. אז באו החברים שלהם, היתה קבוצה, מבית לבית.

ש: הבנתי. יש לי שאלה, סניור דוד סילוורה...

ת: זה חמי. אבא של הלל בעלי.

ש: במשפחה הזו בבית שלך בירושלים, הייתם שומרי מסורת?

ת: בטח. אבא שלי איש דתי. פעם פעמיים בשבוע, שני וחמישי, כל יום שעולה ספר תורה בבית הכנסת הוא היה בצום. הולך לבית הכנסת הגדול בשביל שכר פסיעות. הוא הולך... מתעייף עד שיגיע, לא בקלי קלות ליד הבית. אחי מנהל תלמוד תורה, חמישים שנה.

ש: ושמר?

ת: מסייה טרב ששון. תשמע איך הוא נכנס. למד בבית ספר אליאנס. בחופש הגדול רצה פרנסה. הלך לתלמוד תורה ואמר להם – אתם רוצים לשכור אותי לעבוד אצלכם? אמרו לו – מה תלמד? אמר – מה שאתם רוצים אני אלמד. אני יודע הכל. אז הוא נכנס, לימד אותם צרפתית וערבית. הרבנים לימדו תורה. מצא חן בעיניהם מאוד. כשגמר את הלימודים בבית הספר התיכון אליאנס, אמרו לו – בוא, אתה תהיה מנהל בית הספר. והוא נהיה מנהל בית הספר תלמוד תורה, לימד ערבית, צרפתית ועברית. היו אצלו הבנים שבאו ללמוד, והיה חמישים שנה מנהל בית ספר תלמוד תורה. מתי הוא עזב? כשבאו ימח שמם הערבים, אמר לו [מישהו] – קום, אני אשב במקומך, אני המנהל, לא אתה. לא היתה לו יותר סבלנות, עזב וברח לברזיל כי הוא לא יכל לסבול שערבי יפתח בית ספר תלמוד תורה ויהיה מנהל שלו.

ש: הבנתי. החלבים האחרים בירושלים גם כן היו שומרי מסורת?

ת: בחלב כמעט כולם שומרי מסורת פחות או יותר. מעטים מעטים לא היו שומרי מסורת.

ש: ובירושלים?

ת: בירושלים אני לא יודעת. יש כאלה ויש כאלה. אספר לך דבר יותר יפה. אבא שלי ז"ל, ביום שבת לא היה יושב ליד החלון. למה? הבית שלנו קרוב לכביש ושם עברה חשמלית. שלא יראה יהודי עולה בחשמלית ביום שבת, כי עוון גדול לראות יהודי. מה החובה? ללכת להעיר לו. [אפילו] שיתן לך מכות בחזרה, העיקר אתה יצאת [ידי] חובה.

ש: עשית את המצווה.

ת: אבא שלי היה agent commissionnaire של צבעים.

ש: סיפרת על זה.

ת: אז בשביל זה הוא היה חוזר הביתה וישר לבית הכנסת. הוא היה בקשר עם כל הגויים. ישר לבית הכנסת הגדול שבחלב, בעיר העתיקה, להתפלל מנחה וערבית. אחר כך בא הביתה בשביל לקבל שכר [פסיעות]. לא היה חוזר הביתה ליד בית הכנסת. היה הולך רחוק.

ש: כמה שנים את חיית בירושלים?

ת: הרבה.

ד: עד 1951.

ת: מלחמת השחרור.

ש: עד אחרי מלחמת השחרור?

ת: כן.

ש: עזבתם את ירושלים. לאן עברת?

ת: זה סיפור ארוך.

ש: וגם למה עברת, זה מעניין.

ת: זהו. אנחנו גרנו בירושלים בבית דו-משפחתי, לא שלנו. זה היה של הרב שאקו. זה היה בית דו-משפחתי, וילה.

ש: הוא היה חלבי?

ת: לא יודעת.

ד: הכי מעניין שהנכד שלו הוא השכן שלי מלמטה היום.

ת: היה לנו בית דו-משפחתי של קומה אחת עם רעפים למעלה.

ש: במקור ברוך?

ת: מקור ברוך, מול המכולת. פינת רחובות רש"י ורשב"ם. היו שתי כניסות – כניסה ראשית לאורחים ומרשב"ם לעוזרים, לקונסיירג' שמביא אוכל ממחנה יהודה, השוער. מה, שאני אלך לקנות? בחיים [לא], בושח וחרפה. אשה תלך ל...? יש שוער, יש מי שיקנה. קראו לו משה, היה בא אלי, שואל אותי מה אני רוצה, אמרתי לו – עגבניות, לחם וזה, והוא היה מביא לי. שאני אלך לבד למכולת? זה הכבוד שלי? תתאר איזה...

ש: הבנתי. כמו שהיום אפשר להזמין בטלפון.

ת: כן, אבל תאר לך. גם בחלב לא קניתי. גם בחלב אשה לא הולכת לקנות. אבא שלי ז"ל היה הולך לקנות. אמא שלי בחיים שלה [לא]. מה זה לצאת לקנות?

ש: אני הבנתי כבר את סגנון החיים, סגנון התרבות. עכשיו, למה עברתם מירושלים והגעתם לתל אביב?

ת: ליפן. הסיפור ארוך, דוד מכיר אותו. במלחמה נפלו עלינו פגזים. נפל עלינו פגז בוויילה, הרעפים נפתחו, הגשם נכנס בתוך הבית, הילדים היו קטנים, אבא שלהם עוד לא הלך לצבא. בפגז השני הוא היה כבר בצבא. בא הפגז השני על האמבטיה איפה שישבנו. שמתי בחלון כריות. היו לי מין כריות גדולות יפות, שמתי וסתמתי שלא יכנסו רסיסים לאמבטיה. שמתי עצים על האמבטיה ומזרון. ישבנו חמישה

ילדים ואבא ואמא כשהוא חזר מהצבא. למה? כי במלחמה באים הפגזים ונופלים עלינו. יום אחד היתה שמועה שהערב יהיו הרבה הפגזות על מקור ברוך. התחילה ההפגזה, והוא ז"ל היה בבית, אמרנו – בוא נלך לשכנים ממול. דוד לקח כרית ביד, מרים הגדולה לקחה שקיות, [היו] תינוקות ככה, וחיכינו עד שיפסיקו את ההפגזות ונעבור את הכביש. ממול גר הרב הגדול החכם חזקיה שבתאי.

ש: והוא מה?

ת: היה רב ראשי, רב גדול מאוד.

ש: אבל הוא לא חלבי?

ת: לא חלבי, אבל הוא היה פעם בחלב.

ד: היה רב ראשי בחלב.

ש: אהה.

ת: בשביל זה מכירים אותו. אני ראיתי בעינים שלי שהוא מסתתר ואז לא היו אווירונים, לא ידעו מה אווירון. פתאום בא [אווירון] ושומעים טרררררר, אז הרב ... יצא לחלון לעשות ככה, לראות מה הרעש הזה, מאיפה זה? הוא ראה ונכנס בחזרה. ... בא פגז איפה שהוא עמד והוא נפטר בשניה. ושנינו אותו הדבר. בא הפגז הראשון לסלון, הגשם עלינו, שמתי סירים ומחבתות לאסוף את הגשם. הפגז השני בחדר המיטות. כל הרסיסים בתוך המיטות ככה. איך נוכל לישון? אי אפשר לישון.

ש: אחרי כמה זמן החלטתם שאתם עוזבים את ירושלים.

ת: לא אנחנו החלטנו. אבא שלו [של הבן דוד] ז"ל שהוא היה חייל נפצע אחר כך ביד. אחרי שהבריא, היה ביפו המושל הצבאי, עורך הדין מאיר לניאדו, חלבי. הוא היה ידיד שלנו והיה מבקר אצלנו בירושלים. כשבעלי הלך לעבוד אצלו מטעם הצבא, הוא סיפר לו שבאו פגזים ונפלו על הילדים וזה וזה. אמר לו – בוא אני אמצא לך דירה ביפו, תבוא ותגור בינתיים עד שתמצא לך. עזוב את ירושלים.

ש: לאיזו שכונה נכנסתם ביפו?

ת: עג'מי.

ש: ב-1951?

ת: אני לא זוכרת את התאריך ...

ד: אולי 1949, 1950. אני רוצה פה הערה ... מה שקרה, במקור ברוך הבית שלה היה קרוב לשנלר, המחנה הצבאי. הבית בעצם נפגע אבל גם החנויות של אבא שלי היו בעיר העתיקה, במרכז המסחרי.

במלחמת השחרור

ת: ביום הראשון.

ד: הכל הלך לאיבוד. הרי המרכז המסחרי נשרף.

ש: מקור הפרנסה.

ת: הכל.

ד: ... ולכן מאיר לניאדו שהיה מראשי ועד הקהילה החלבית והספרדית בירושלים, התמנה להיות מושל צבאי של יפו. הוא הזמין את אבא שלי שהיה דובר ערבית להצטרף אליו בכדי לעזור ברישום תעודות

הזהות, רישום האוכלוסיה הערבית שהיתה קיימת פה. כתוצאה מהמעבר החלטנו גם בעצם לעבור לגמרי, לקבל דירה בעג'מי, וככה היה המעבר מירושלים לתל-אביב.

ש: עברתם ליפו. ביפו היתה שכונה של ערבים.

ת: ערבים, כולם.

ש: לא כולם ברחו?

ת: הערבים לא ברחו.

ש: נשאר עדין ערבים ביפו.

ת: אני לא ידעתי אם היה קודם יותר או פחות. כשבאתי פחדתי לרדת אפילו.

ש: ביפו הערבית, בעג'מי, היו עוד משפחות חלביות ודמשקאיות?

ת: בטח. אני זוכרת את...

ד: שרם היה.

ת: שרם, נכון, וקצין. זה היה הרב קצין. היו עוד משפחות, לא זוכרת.

ש: כמה? פחות או יותר.

ד: הקימו בית כנסת בשכונה.

ש: הקימו בית כנסת לחלבים שהגיעו ליפו? לעג'מי?

ת: כן. לכל יפו. לא רק עג'מי. היה [גם] מקום אחר.

ש: שגם שם חיו חלבים?

ת: כן. גבעת עליה. אני לא זוכרת כבר. היו הרבה חלבים.

ש: כמה בסך הכל משפחות פחות או יותר?

ת: אי אפשר לדעת. אני לא יכולה לדעת. באו מקילה, זה על גבול תורכיה. באו לחלב ומחלב באו [לארץ].

היתה משפחת שרם.

ש: אני אשאל אותך שאלה אחרת. בית הכנסת הוקם בעג'מי, נכון?

ד: בית הכנסת היה בגבעת עליה. היו צריכים ללכת לפחות רבע שעה כדי להגיע אליו.

ת: לפני זה היה איזה בית כנסת אחר.

ש: לפני זה הקימו בית כנסת אחר?

ד: בבית פרטי קודם. הקימו בבית פרטי ואחר כך עברו. ביפו היה גם בשדרות ירושלים בית כנסת.

ש: של חלבים?

ד: כן. הרב קצין היה שם.

ת: הרב קצין. אז זה לא [רק] חלבים.

ש: אבל גם חלבים היו.

ת: [בית כנסת] של יהודים לא-אשכנזים.

ש: באותו בית כנסת בגבעת עליה שהקימו, בשבת או בחג כשהיה מלא, כמה היה מלא? כמה אנשים היו?

ד: אני זוכר. מלא מאוד.

ת: מלא.

ש: מלא זה מאה, מאתיים חלבים?

ת: לא יודעת. היתה עזרת נשים ודוד קרא בספר התורה. דוד יודע לקרוא.

ד: היו שם אני מניח בסביבות ששים, שבעים איש, בזמנים ההם ...

ש: אנשים מבוגרים?

ד: היו יותר אפילו.

ת: קודם התפללו בבית הספר הערבי, אתה זוכר?

ד: יכול להיות.

ש: אז אני מבין שעברו.

ת: [התפללו] בבית הספר "חסן ערפה". היו מספר יהודים שרצו להתפלל ולא היה מקום, אז נכנסו לבית

הספר הערבי, לקחו חדר והתפללו. אחר כך בא אליהם ... שאיך מכניסים ספר תורה לבית ספר ערבי. בית

ספר חסן ערפה.

ש: חלק מהם היה חלבי?

ת: אני חושבת. אולי.

ש: את לא יודעת?

ת: לא יודעת.

ש: אז באותו בית כנסת [בגבעת עליה]...

ת: היו חלבים, היו כורדים, היו אורפלים, היו תורכים. מכל העדות היה קצת. לא התחברנו עם כולם.

אנחנו בחרנו [עם מי].

ש: את זוכרת עוד כמה בתי כנסת שבהם התפללו חלבים ביפו?

ת: לא. לא מכירה.

ש: כמה שנים חייתם ביפו?

ת: עשר שנים.

ש: למה עזבתם את יפו ועברתם למקום אחר? לרמת אביב אני מבין?

ת: כן. ישר לבית הזה.

ש: הבית הזה פה?

ת: כן.

ש: איזה רחוב זה פה?

ת: רידינג 24 רמת אביב.

ש: למה עזבתם?

ת: דוד למד בתיכון ערב, בלילה.

ש: הוא גם עבד וגם למד.

ת: עבד ולמד. הוא בא בלילה הביתה. פחדתי עליו מערבים. פעם אחת ערבי אחד ... [רצה] אותך ומה רצה

ממך?

ד: אני יודע? בטח היה איזה הומו או משהו.

ש: כן, הא?

ת: אז פחדנו. הבית היה טוב אבל רצינו יותר טוב. והילדים – אמא, רק רמת אביב. כי היתה לנו זכות לקבל, בעלי עבד בעיריה והיתה לו זכות להיכנס לדירה ביד אליהו, כי בנו בתים בשביל עובדי העיריה. הילדים אמרו – לא ליד אליהו, לרמת אביב. אז הלכנו ונשארנו ברמת אביב. עכשיו סיפור יותר יפה שבאמת לא קורה. הלכתי להירשם. הייתי קודם בירושלים. צלצלתי לאלברטו ... ז"ל, בן-דוד של בעלי, שאנחנו רוצים שיכון ברמת אביב, אבל אני מפחדת שהם יסרבו לנו, כי שמענו שלא לכולם נותנים.

ש: מה שמעת? למי נותנים?

ת: לא יודעת. יש אנשים שנותנים להם ולא לכולם נותנים. סיפרתי לו. הוא אמר – אין בעיה. הוציא קופסת סיגריות ריקה שלו וכתב את השם שלו מאחורי הקופסה. אמר – תלכי למשרד השיכון איפה שרושמים, תתני להם את זה. צחקתי, אמרתי איזה הלכתי לבד. בעלי בעבודה לא יכל ללכת. אני ירדתי ליפן, עד הקריה, חיפשתי ונכנסתי. אמרתי לה – תשמעי, אני רוצה להירשם. עשתה לי ככה. ראיתי [הפנים]... שלה, לא מצא חן בעיני איך הסתכלה עלי. קמתי, הלכתי. ראיתי מישהו עובד. אמרתי לו – בבקשה, איפה הבן אדם הזה? מה שכתוב על הקופסה. הוא הסתכל [ועשה] אהה.

ש: נבהל.

ת: זו אישיות גדולה. זו חתימה של מישהו. אז הוא אמר – תיכנסי פה תראי את זה לבחורה. נכנסתי, הראתי לה. קודם זרקה אותי, עכשיו אמרה לי - כל מה שאת רוצה.

ש: מי היה רשום שם?

ת: אני לא יודעת. אמרתי לה – תשמעי, אני רוצה שתרשמי אותי. רשמה ואמרה – כשיהיה נשלח לך מכתב הביתה, יהיה בסדר. זהו.

ש: אז אישרו לכם

ת: אישרו לנו. היה צריך לשלם איזה סכום קטן. אפילו הסכום הזה לא היה לי. רשמה אותי ואמרה לי להביא אחר כך. הסכימה.

ש: היה לך מפתח ללב שלה. אתם גרים פה ברמת אביב, גידלת את הילדים, נכדים, והכל בסדר. ברוך השם. במשך כל השנים האלה, את רצית לתת לילדים מהתרבות של חלב, התרבות של הבית? הכנסת בהם?

ת: מה שאני יודעת שזה כדאי, נתתי. אני לא הבחנתי בין זה ובין זה. לפי התרבות שלי, לפי הידע שלי והחינוך שלי, אני נתתי. איך שאתה רואה אותי.

ש: אני רוצה להבין מה זאת אומרת כדאי? מה חשבת שכדאי לתת להם?

ת: לפי הראש שלי, אסור לצאת ערום ...

ש: בסדר, אני לא מדבר על ההתנהגות בחוץ. אני מדבר על השפה הערבית. נתת להם?

ת: לא, זה לא.

ש: צרפתית?

ת: צרפתית דיברנו. הוא דיבר כל הזמן צרפתית עד שהלך לגן.

ש: הם לא רצו ללמוד ערבית?

ת: לא. אני לא רציתי ללמד.

ש: למה?

ת: שילמדו עברית.

ש: בסדר, עברית הם יודעים.

ת: לא דיברנו ערבית בבית. דיברנו עברית לכבודי ולכבוד כל הילדים. אנחנו יכולנו, אני קוראת עיתונים וספרים בערבית, לא אכפת לי. אבל לילדים לא.

ש: אני מבין שבבית שמרת על מסורת, נכון?

ת: בטח. על יהדות, על כשר, הכל. כל מה שדרוש בבית.

ש: וכמובן גם מטבח נכון? שמרת על מאכלים חלבים?

ת: עד היום. מבשלת מאכלים חלבים.

ש: וגם הכלות שלך והבנות שלך?

ת: לא. הכלות שלי כל אחת שתעשה בבית שלה מה שהיא רוצה.

ש: את לא מתערבת.

ת: לא.

ש: אבל את הבנות שלך לימדת את...

ת: בטח. הן עושות בדיוק כמוני ועוד יותר ממני. מבשלות היום ...

ש: יש לי שאלה. כשהיית בירושלים וביפו, את זוכרת אם לחלבים היה ארגון או איזה ועד לעזרה לעולים שהגיעו או לעניים שבקרב הקהילה החלבית? את זוכרת ארגון מסוים?
ת: לא.

ש: אם חס וחלילה היה קורה אסון למשפחה חלבית או למי שהגיעו מחוץ לארץ והתיישבו ולא היה להם איפה לגור.

ת: לא יודעת. לא הכנסתי את האף שלי. אני שומרת עלי ועל הילדים שלי. היינו ככה ...

ש: אבל הבנתי שמדי פעם היית מבקרת בבית הכנסת, נכון?

ת: תמיד.

ש: לא שמעת שבבית הכנסת אולי יש איזה ועד עזרה או משהו?

ת: תשמע, אני נכנסת לבית כנסת, זה לא שלי. זו לא החברה שלי.

ש: הבנתי.

[סוף הראיון]

